

פרשיות מעליית הגג היסטוריה יהודית מגניזת קהיר פרופ' מרים פרנקל

שיעור 1: מבוא: גניזת קהיר ופרשת "גילויה"

ספר מסעות של ר' בנימין ז"ל, מהדורת נתן אדלר (ניו יורק, פלדהיים, 1907), סימן צח
ושם [בקהיר] שני בתי כנסיות אחת לאנשי ארץ ישראל ואחת לאנשי ארץ בבל וקוראין לכנסת
אנשי ארץ ישראל כניסת אלשאמין ולכנסת אנשי בבל כניסת אלעראקין ואינם נוהגין כולם מנהג
אחד בפרשיות ובסדרים של תורה.

י.ה. אייזנשטיין (עורך), ספר אוצר מסעות, (תל אביב, תשכ"ט), עמ' 115
במצרים העתיקה יש בית הכנסת יפה מאוד בנוי על גבי עמודים גדולים ונאים הוא מיוחד גם
לאליהו הנביא ז"ל, כי אומרים שנגלה בו אליהו לחסידים בקרן דרומית מזרחית שבו ושם מדליקין
נר תמיד. בקרן מזרחית צפונית יש מקום מיוחד גבוה למעלה ששם היה מונח הספר תורה של עזרא
הסופר ואמרו כי זה שנים רבות בא יהודי אחד מארץ מערב וקנה אותו מיד השמש מהכנסת אשר
בעת ההיא. ובא באיסנדריא להוליכו אל ארצו. ובצאתו עם הספינה באליסנדריא, לא הרחיק,
טבעה הספינה ואבד הוא והספר תורה מתוך הקהל. והשמש אשר מכרה לו במאה פרחים זהב בשנה
ההיא המיר את דתו ומת והלך לאבדון. והנרתיק של ספר תורה ההיא נשאר עדיין בבית הכנסת
ההוא ומדליקין לפניו נר תמיד... ולפי פרט השנים אשר נמצא כתוב בחומת בית הכנסת ההיא
לבניינה נבנה הבית ההוא שלושים ושמונה שנה קודם חורבן בית שני...

יעקב ספיר, אבן ספיר (מקיצי נרדמים, תרכ"ו), עמ' כ-כב
ובתוכם בית הכנסת גדולה אומרים של עזרא הכהן הראש, כי הוא יסדה ובה היכל אחד למעלה
בחור הקיר מזרחה אשר שם ספר תורה שכתב עזרא הסופר, לפי הגדת ההמוני. זה אך מקרוב נתנו
אחינו יושבי מצרים אל לבם לרפאות שבריה כי מטה ולחזק חדקיה כי רבו. אני הלכתי שמה.
ברחובות צרים ומובאות אפילות, הביאוני אל חצר רחבת ידיים סביבותיה חורבת ישנות נוטות
לנפול ואולם אחד גבוה עשרים אמה. משם ירדתי בשלוש מעלות לבית הכנסת. גבהה כהאולם

ארכה ורוחבה כשלושים רגל. שממון ותמהון רובצת בה. בצד ימין בקרן מזרחית דרומית מערה קטנה ונר דולק תמיד וקראו "מערת אליהו" כי שם נגלה לראשונים. במסע השנית קיץ תרכ"ד (1864) חזרתי וביקרתי פה כמה פעמים. על הבית הכנסת עולים מבחוץ במעלות דרך מבוא התאים ועזרת הנשים ושם גניזה לספרים בלואים וקרועים, כי הגידו לי כי ישנה היא מאוד. בית מלא גנוי ספרים משנים קדמוניות. רציתי לחפש שמה אולי אמצא דבר מה והלכתי שמה יום ב' דראש חודש אייר אשר אז יושב שם הגבאי והשמש והבית הכנסת פתוח כל היום. וביקשתי להראות לי הגניזה ולא רצו באומרם כי סכנה גדולה ונחש כרוך עליה. ובאתי עוד בראש חודש סיוון ואמרתי להם שיש לי רשות מהרב האב בית דין נ"י והם שחקו עלי ואמרו: הייתכן שיסכן אדם נפשו על לא דבר? כי גם לא ישלים שנתו. התחננתי לפניהם והראיתי להם שיש עמדי מזוזה קטנה לשמירה מעולה גם ידעתי לחש לנחש ולהשמש הבטחתי מתנה להביא לי הסולם עד שאמרו לפני האנשים ההיו שם: עדים אתם היום כי העדנו בהחכם הזה לבלתי יסכן בנפשו לעלות ולאחוז בהגניזה ואנחנו את נפשנו הצלנו. גם מהתראה זו לא נפל לבי ואמרתי: טוב, טוב, עדים אתם היום. השמש הראה לי דרך העליה גם הביא לי הסולם למעלה כי הגניזה בבית מרובע על גג הבית הכנסת סתום מארבע רוחותיה באין פתח בצידה והגג פתוח מלמעלה אשר שמה יניחו או יזרקו בלויי וקרועי הספרים. ועליתי בסולם והיא מלאה גובה שני קומות וחצי אבל בעת תיקנו הבית הכנסת הניחו שמה מלמעלה גם כל הלוחות ושברי לוחות וגם ערימות עפר ואבנים וצרורות שנשפך שמה מהגג שנפתח ואחר עמלתי שני ימים ונמצאתי אבק ועפר בררתי והעליתי כמה דפים מספרים שונים ישנים וכתבי יד. ולא מצאתי במ תועלת וידיעות ומי יודע מה יש עוד למטה כי נלאיתי לחפש אבל גם נחש שרף ועקרב לא מצאתי ואסון לא נגע בי וברוך המציל.

שיעור 2: יהודי ירושלים בזמן הכיבוש המוסלמי (638)

תרגום מערבית-יהודית על פי משה גיל, ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה, כרך ב (תל אביב, תשמ"ג), עמ' 1-3

[...] והשוטרים, (כולם) חייבים להשתתף. השתתפו אפוא כל המוסלמים, אשר בעיר ובמחוז והשתתפו עמהם חבורה מן היהודים. אחר כך ציוו לפנות (את האשפה) אשר בקודש ולנקותו. ועומר היה משגיח עליהם כל הזמן. כל אימת שהיה נחשף שריד כלשהו היה שואל את זקני היהודים בדבר הסלע, הלא הוא אבן השתייה, והיה אחד החכמים מסמן לו את גבולות המקום עד אשר נחשף. אז ציווה כי תיבנה חומת הקודש וכי תיבנה על הסלע כיפה שתצופה זהב. אחרי כן שלחו היהודים אל כל ארץ ישראל להודיעם מה שהרשה להם עומר. אז שלחו אליהם ואמרו: מה יהיה מספר האנשים שיעברו לירושלים? נכנסו אפוא אל עומר ואמרו לו: ומה המספר שתצווה, ראש המאמינים, כי יעברו לעיר זו מקרב עדת היהודים? אמר עומר: אשמע מה יריביכם אומרים תחילה, אחר כך דברו אתם ואחרי זאת אומר אני דברים שיפסיקו את המחלוקת ביניכם. אז הזמין את הפטריארך ואת אנשיו ואמר להם: הרשיתי ליהודים האלה לגור בחורבות העיר. יעברו מהם הנה המספר אשר תגיעו להסכם עליו. אז אמר הפטריארך: יהיו העוברים כולל משפחותיהם וילדיהם, חמישים בית. אז ענו לו היהודים: לא נהיה פחות ממאתים בית. ונתארכה העמידה על המקח עד אשר ציווה עומר שיהיו שבעים בית. ונענו לכך. אז אמר: באיזה מקום בעיר תרצו להתגורר? ואמרו: בדרום העיר, הלא הוא שוק היהודים. וזאת משום שביקשו להיות קרובים לקודש ולשעריה וכמו כן למי השילוח לטבילה. והעניק להם ראש המאמינים את הדברים האלה. אז עברו מטבריה ומסביבתה אותם שבעים בית על נשיהם וטפם וכנו את סביבתם מאבני הבניינים שחרבו במשך דורות מפני יושנם. אחר כך הוא [...]

שיעור 3: לתולדות יהודי בנדאד במאה ה-10

כתב יד מגניזת קהיר, TS Misc 10.252 II

[...] בזאת [...] שמשפחתו [...] שלו הם. ונענה לו בעניין זה [...] והטביע לו את חותמו בו, וכתב מכתבים אל כל המושלים על מה שהיה רצונו, והביא את המכתבים שיטביע בהם את חותמו; אבל קרה שהשליט היה עסוק, על כן השאיר את המכתבים שיטביע בהם את חותמו וייקח אותם למחרת היום. ויהי באותו הלילה בעת שאלמעצ'ד נם את שנתו על מיטתו, מיטב שנתו, בא אליו איש פתאום בחלומו, והכה בידיו על שוקיו, ואחז בו בכוח לעומת עצמו, ואז אמר לו: היזהר גם היזהר, פן תפגע ביהודים; ולא, אעניש אותך, ואקצץ את ידיך ואת רגליך, והפחיד אותו פחד עצום, ובעודו מפוחד, גער בו בעוד הוא עומד על נפשו ומדמה היה שמתרחש הדבר בעודו ער. וסביב האולם שלו, שבו היה ישן [...] היו עליו משמרת המגינים עליו, כי חילקו את הלילה [...] והיו במשמרת ארבעים איש ביניהם בכל משמרת מ[...] הלילה; אז ציווה שיכניסו את אנשי המשמרת הם ארבעים אנשי [...] = כולם ושכב ונרדם; אז בא אליו האיש פתאום בשנית, ואמר לו: מה הדבר המניע אותך לשפוך את דמם של אנשים חפים מפשע, שאין להם אפשרות לראות אותי ולא תחבולה להיוודע עלי משהו, כי הלא אני אליהו, והלא כבר ציוויתך פעם שתיזהר ולא תפגע בשום יהודי בשום פנים ואופן. ולא, אעשה בך ואעשה [...]; אז התעורר בשנית חרד ונפחד עד מאוד ושלח לקרוא לנטירא תכף ומיד. ולא היה ספק בלב נטירא שהולך הוא למות, אף לא הייתה לו ידיעה כלשהיא על דבר אבן אבי בג'ל, על כן חגט את עצמו ולבש את תכריכיו ונכנס אל השליט והפיח עליו רוח בידיו. ולא ידע השליט שמנהג זה הוא ממנהגיו ומעולם לא ראהו בלבוש כזה ולא ידע מה הסיבה. אז הודיע לו נטירא שחגט את עצמו ולבש תכריכים ונפרד ממשפחתו והתייאש מן החיים. אז החזיר לו את בטחונו והשקיט את חרדתו והודיע לו ששלח לקרוא לו רק בגלל עניין שריתק אותו. אז אמר לו: מיהו אליהו? והשיב: ייתן לך אלוהים גדולה, מפקד המאמינים, הלא הוא אלחצ'ר. אמר לו: וכי מה עניינו של אלחצ'ר אצל היהודים? אמר לו: אדוני! כזאת לימדונו וירשנו מספרי הנביאים, עליהם השלום, ואף על פי שהיהודים הם אומה חלשה, לא הפקירם אלוהים ולא יפקירם. כי כך הבטיח להם על ידי מוסא נביאו, עליו השלום [...] ואז הודיע לו אלמעצ'ד מה שהציעו לו והוציא אליו את המכתבים וציווה עליו לאסור את אבן אבי אלבגל ולקבל לרשותו אותו עצמו ואת רכושו ואת כל מה שהייתה לו שליטה בו. אז יצא נטירא עם עוזריו של השליט, אסר אותו באותו לילה והטיל עליו עינויים קשים, עד שהוציא לו כל מה שנגלה לו, בגלוי ובסתר, והוביל את כל אלה לביתו הוא, על פי רשימה ותעודת תפיסה. אחר כך מינה עליו [...] והשכם בבוקר בא אל השליט ומסר לו את הרשימה ונתן לו לקרוא כל מה שמצא אצלו: כסף מזומן, תכשיטים. בגדים, אבני חן, כלים, שפחות ועבדים. אז אמר לו אלמעצ'ד: הריני מעניק לך את כל אלה שרשמתי, הרי הם רכושך העצמי; אז ביקש רשות ממנו ופנה אליו שיקבל את השפחות והעבדים, אבל הוא מיאן לקבלם ממנו, לא אמר לו: עשה בהם כראות עיניך, איש מהם לא ייכנס לארמוני, שום איש, אף לא שום דבר ממה שהיה שלו. אז העניק נטירא את כל העבדים, הן נקבות הן זכרים, עם הרבה מן החפצים ומה שהיה מוסתר ועתה נגלה לעין לוזיר ולכל אנשי השליט. ואילו את השאר שמר. אחר כך ציווה עליו אלמעצ'ד לפטור את ישראל מהגזיה, אך הוא אמר לו: אדוני, אין דמם של היהודים הפקה, אלא בזכות הגזיה, על כן אם יהיו פטורים ממנה, יהיה דמם הפקה. יתר על כן, צאצאיהם לעתיד לבוא לא יהיו מובטחים, פן ידרשו מהם את מה שלפני כן פטרום ממנו ויקנסו אותם לשלם הכול בבת אחת ויהיה זה אבדון בשבילם ויתרוששו. על כן הדבר הנוח להם ביותר הוא שישלמו את הגזיה על פי ראות עיניו החנונות של מפקד המאמינים, ייתן לו אלוהים אריכות ימים, וכפי שיחייבם בחפצו וברחמיו.

אז אמר לו, אם כן, גבה אותה מהם על פי התקדים של הנביא עליו השלום וכפי שהיה נהוג בימיו. ויעש כן והיו ישראל חיים בשלווה והשקט ט' שנים וחצי, שהן שאר ימיו של אלמעצצ'ד באין נוגש ולא צורה, עד שהיו מהדרים בלבושם של בני אלעבאס, הבגדים השחורים והיו הגויים מבקשים מהם חסות ולא יכלו כלל לפגוע בהם, חוץ ממהומות נגדם שחוללו קבוצות של צופיים, שהתנשאו עליהם והשתוללו נגדם בסביבת המגדלור הוא מול ארמונו של השליט על שפת החידקל. אז ציווה השליט להעבירם בסירות אל ארמונו והורה שימתינו עד אשר אמרו די. וברדת הלילה הכניסום בזוגות לשקים וציווה להכותם עד שרוצצו את עצמותיהם במקלות והחזירום אל הסירות והטביעום בחידקל. ומאז לא העז עוד איש אחריהם להביט אל יהודי כל ימיו של אלמעצצ'ד ואחרי פטירתו נתמנה לח'ליפה בנו אלמקתדר. והיה נטירא עמו באותו מעמד ח' שנים בקירוב עד אשר נפטר, עליו השלום, והשאיר אחריו את סהל ואת אסחאק בניו. ולא היו לו צאצאים מלבדם, לא זכר ולא נקבה.

תרגום על פי משה גיל, במלכות ישמעאל בתקופת הגאונים (תל אביב וירושלים, 1997).
עמ' 33-40

אז נתמנה סהל במשרתו של אביו והוא מתגורר ברחוב ג'מיל בשכונת אלרביע ורוכב בכל יום אל ארמון השליט, אבל אין הוא רשום בין מקבלי הקצבאות, אבל משלמים לו בכל שנה ת"ק מת'קאלים, שאותם הוא מחלק לווזירים של השליט ואינו שומר לעצמו מהם כלום. ויש לישראל ממנו יתרונות כבירים. הוא דואג לגדולים ולקטנים ומשישמע שנטפלו למישהו מהם בתואנה כלשהי, אין ספק שהוא יציל אותו ויגן עליו יסייע לו בכספו וביוקרתו. הוסף לכאן את סכומי הצדקה השופעים, בסתר ובגלוי, כיס הדרהמים והבגדים. ובכל שבת באים אצלו הבריות להתפלל והוא מקדם בברכה את כל הבא אליו ומשרת עומד לפניו. וכאשר ירצה לעכב את מישהו ולהזמין לסעוד עמו מרים הוא את עיניו אליו ומרכז את את מבטו, ואז יבין המשרת את רצונו והוא מעכב אותו. כאשר מסתיימת התפילה, יוצאים האנשים דרך פתח אחר, לא הפתח שבו נכנסו. ומעכים באחד האולמות את מי שהוא רצה שיישאר. ותחילה מכניסים את העניים: מת' איש עד ר' לכל הפחות. ויושבים י' על יד כל שולחן. והוא נוהג להכין ג' חנויות להכנת לחם מהיום החמישי ועד ערב שבת בחצי היום מביא והם מביאים את הלחם פנימה ושולחים אל כל אישה צנועה עם בשר ועם מה שיש עוד. ומה שנותר מן הלחם מוסרים ביום שבת לעניים, לכל אחד כיכר וגם שתי חתיכות בשר. וזאת לארח שאכלו מלוא שבועם. והוא בעצמו עומד עליהם עם המניפה עד שיסיימו את סעודתם והוא נותן להם לשתות ומחלק להם את הפירות הנמצאים שם וכיוצא בזה מאכלים. והוא אוכל כזית ומברך להם בעצמו את ברכת המזון ומוציאם. אחר כך הוא יושב לסעוד עם ידידיו ולאחר שמפנים את השולחן, הוא מצווה להביא משקה והוא שותה עם ידידיו עד סוף המפגש, והם נשארים ללון ולמחרת היום מתפללים ויוציאים איש לעבודתו. כמו כן הוא גומל חסדים עם הגויים והוא שולח כספים גם לכופה, לחלקם לאנשים מבית עלי ומבני האשם. זאת משום שכך אביו היה נוהג לפניו. ויש לו בפארס מקום שהוא שוק ויש לו הכנסות מן החראג' שלו אלפיים דרהמים שקולים בכל שבוע. והוא בקי עד מאוד בידיעת המקרא והמשנה והתלמוד והוא שולט וקורא בכל ידיעות הדת וההלכה הדרושות לו. והוא תלמיד רב סעדיה וסוגיות מחיבוריו אצלו נמצאות והוא בן מ' שנה, מוכשר עד מאוד בכתיבה ערבית ובכתיבת איגרות ולו בן ושמו נטירא, בן ח' שנים בזמן הזה. אסחאק, אחיו, הוא אחי סהל זה והוא בן כז' שנה, שותף לאחיו סהל ב...

שיעור 4: שמד המווחידון – פרשה עלומה בתולדות

יהודי המגרב במאה ה-12

תרגום על פי: ח.ז.הירשברג, "על גזרת המייחדים וסחר הודו", בתוך: אטינגר, בארון, דינור והיילפרין (עורכים), ספר יובל ליצחק בער (ירושלים, תשכ"ט), עמ' 134-153

ואומר מי יתן לי אבר כיונה אעופה אשכנה וגו'
אל תירא כי אתך אני אל תשתע כי אני אלוהיך וגו'
מגדל עוז שם יי' בו ירוץ צדיק

כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך

כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך וגו'

מכתבי אליך, אבי היקר עלי, יאריך ה' בטוב ימיך ויתמיד את עזרתו לך ואת עושרך ויכניע בהשפלה הבזויה את אויביך ודורשי רעתך ואת מלוא ההצלחה לא ימנע ממך. יקבץ ה' אותנו במצב הטוב ביותר ברצונו וחסדו כי הוא הכל יכול, אם ירצה ה'. יודע בורא הכול את התשוקה אליך ואת געגועים. אילו חשבתי לתאר משהו מזה, לא הספיקו מכתב ואגרת. הגיע אלי מכתבך הנדיב ממרבאט והיה כמים קרים על נפש עייפה וקראתי מה שעבר עליך והיה זה קשה בשבילי, אבל ברוך ה' על שלומך.

[22 שורות בענייני מסחר]

ובאשר למה שרצית לשמוע על חדשות המגרב, אשר כל שומעיה תצילנה אזניו, הגיעו יחידים וקבוצות, גם יהודים, מאלה שהיו נוכחים במערכה וסיפרו כי הסוסי (עבד אלמואמין) יצא נגד האמיר תאשופין בוהראן, צר עליו, הרג את חייליו, הרג את האמיר תאשופין וצלב את גופתו. לאחר מכן, הוא כבש את תלמסאן והרג את כל אשר בתוכה, מלבד אלה שפשעו [בהמרת דת] וכשהגיעה הידיעה עלזאת אל אנשי סג'למאסה, התקוממו נגד האמיר שלהם הפגיננו התנגדותם למוראביטון, גירשום מהעיר ושלחו אל עבד אלמואמין והסגירו לו את העיר. ולאחר שנכנס אל העיר, אסף את היהודים והציע להם את הפשעות לאחר שידולים שנמשכו שבעה חודשים והם ישבו כל אותו זמן בתענית ותפילה. ולאחר מכן בא אחד המפקדים ודרש מהם את הפשעות והם סירבו לזאת. אז נהרגו מהם על ייחוד השם מאה וחמישים יהודים. הצור תמים פועלו וגו', ברוך דיין האמת השופט בצדק ואמת וגו'; באשר דבר מלך שלטון. הנותרים פשעו. והיה ראשון הפושעים יוסף בן עמרואן, דיין סג'למאסה. על זה אספדה ואילילה. והיה לפני היכנסו של עבד אלמואמין אל העיר, בזמן שהתקוממו אנשי העיר נגד המוראביטון, ברחו מאנשי העיר, מהיהודים, בקירוב מאתיים יהודים אל הקצבה ובתוכם מר יעקוב ועבוד אחי אבי ומר יהודה בר מר פרחון ואחיו. והם כעת בדרעה לאחר שלקחו כל מה שהיה עמהם. ואין אנו יודעים לאחר מכן מה היה גורלם.

ולא נותרו בכל ארצות המוראביטון ליתר ארצות הח'ארגים מלבד דראעה ומכנאסה. וקהילות המגרב בעוונות, כולן נוהגות על פי הצו. ולא נותר למן בג'איה עד [...] אחד שהמשיך להיות בשם יהודי. נהרג מי שנהרג ופשע מי שפשע. וביום כתבי מכתב זה באה ידיעה כי לקחו את בג'איה [...]. האל יתברך ויתעלה ישבור את כוחם [...] וכן נפל בחלקו חוף הים כולו משער אשביליא עד שער טורטושה [...] והמליכהו על הארץ. ולא נשאר למוראביטון תומך בארץ המגרב [...] קורטובה וגראנאטא [...] ומכירים שכבשו אותה אנשי [...] אכן בשעת כיבושו את פאס, נהרגו בה מאה אלף נפש ונהרגו במראכש מאה ועשים אלף נפש. הנני מוסר לך זאת ואין זה מהשמועה, אלא מפי הנוכחים. הנני מודיעך זאת.

[ארבעים שורות בענייני מסחר ויומיום]

[בשולי העמוד:]

אני מברך אותך במכלול השלום הנעלה והטוב והשלם. אמי ואחותי מברכות אותך במיטב השלום כגודל תשוקתם אליך וגעגועיהם אחריך. ה' ישמח עיני כולם בפגישה אתך אם ירצה ה'. גם אם אבו אלחסן וביתה ובנה מייחדים לך את מכלול השלום, החיים ואורך ימים. המסכנה סת אלגרבת זכרי מתנ זה שבעה חודשים. השייך אבו אלמנא, שכנינו ואשר אתו מייחדים מייחדים לך שלום. ותפרוס מאתנו שלום לבני משפחתנו כולם.

שבט א' תנ"ט [לשטרות]

[בעמוד האחורי של הדף]

המתפלל לאל בעדו	[לכבוד גדו] לת קדושת מרינו ורבינו יהודה [...]
[...] שלמה הכהן. שלום	נין הגאונים
	בר כב' גד' קד' מרו"ר יוסף הכהן [סג'למאסי]

שיעור 5: רמב"ם בנעלי בית

כתב יד מהגניזה הקהירית, TS 8 J 14.18

[...] אלפח'יר ישמרו צורו היה אתנו כשהלכנו לביתו של ר' משה, אך הוא העדיף מצידו להשאיר בפתח הבית ואילו אני ואלג'לאל נכנסנו פנימה. נשקתי לידו המכורכת והוא קיבל את פנינו בלבביות רבה. הוא אמר לי: בוא בחור צעיר ושב אתי והורה לי לשבת בקצה האיואן למולו. הוא עצמו ישב באותו מקום אבל מנגד, בקצה השני של האיואן.

ישבתי בעודו קורא את המכתב שמסרתי לו מראשיתו ועד סופו. הוא נהנה מאוד מהמתנות והתחיל לשחק עם אלג'לאל, יגן עליו האל. אף אחד אחר לא ישב באיואן מבדו ומלבד ר' אברהם ומלבדי.

[ע"ב]

אחר כך אירע מה שתקצר היריעה מלתאר. אחר כך הוגשו עוגיות והוא התחיל לאכול מעדני לימון (אקראץ' אללמון). ישבנו זמן מה, אך הוא הפציר בי להישאר ולדבר אתו ביחידות ובסוד. הוא נראה מרוצה ונינוח. בינתיים, ר' אברהם, יגן עליו האל, לימד את אלג'לאל מילה שבה יש לפנות אל ר' משה. אלג'לאל פנה אליו במילה זו ור' משה צחק בהנאה והתבדח עם הילד. אני יצאתי ראשון מהבית. אלג'לאל התמהמה מאחור והחליף מילה עם הכרוז בפרוזודור (דהליז). ר' משה שאל את ר' אברהם: "לאן נעלם הילד?" והוא השיב: "הוא עומד ליד הדלת". הוא אמר: "לך קרא לו שיבוא" ואז נתקל ליד הדלת בילד ששב ואמר לו את אותה מילת פנייה פעם נוספת. ושלוש